

denis van het Amsterdamsche Handelshuis Louis Bienfait & Soon (1941), B. C. E. Zwart, *De Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam* (1911), H. Nusteling, *Welvaart en werkgelegenheid in Amsterdam 1540-1860* (1985) en G. E. Engberts, *De Nederlandse en Amsterdamse bouwactiviteiten, 1850-1914* (1977). Dat laatste boek had in een overzichtsstudie van de ruimtelijke expansie met vrucht benut kunnen worden. Ten slotte nog enige minder belangrijke aanmerkingen. De terugval van de Amsterdamse bevolking tussen 1795 en 1815 bedroeg volgens de berekeningen van C. A. Oomens (CBS 1989, 45, 118) geen 37.000, maar minder dan 20.000. Als De Tocqueville in vertaling geciteerd moet worden, zou ik de voorkeur geven aan een Nederlandse in plaats van een Engelse (12). In tabel 3.2 moet 1,3 waarschijnlijk gelezen worden als 3,1. Het industriële profiel van de Amsterdamse beroepsbevolking komt naar mijn mening duidelijker naar voren door in concentratiegetallen de afwijking van het landelijke of grootstedelijke gemiddelde te geven dan door enkel percentages te vergelijken (97). De naam van de grondleggers van C & A wordt verkeerd gespeld (186). In plaats van 'woonbevolking' zou ik 'stadsbevolking' schrijven en de joden zou ik geen etnische, maar godsdienstige groepering noemen (233).

Niettegenstaande bovengenoemde bezwaren en aanmerkingen geeft Wagenaar een verhelderende samenvatting van de wisselwerking tussen de economische ontwikkeling en de ruimtelijke verandering in Amsterdam en een methodologisch interessante beschrijving van het segregatieproces.

P. R. D. Stokvis

R. Chauvel, *Nationalists, soldiers and separatists. The Ambonese Islands from colonialism to revolt 1880-1950* (Dissertatie University of Sydney 1985; Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde 143; Leiden: KITLV Press, 1990, xv + 432 blz., f45,- ISBN90 6718 025 4).

De dekolonisatie is bijna overal ter wereld een moeilijk proces geweest. Nederland kan daarvan meespreken. In de periode 1945-1949 werd door een aanzienlijke militaire inspanning gepoogd greep op de situatie in Indonesië te houden. Die opzet mislukte. In Indonesië werd in het jaarna de soevereiniteitsoverdracht de op aandringen van Nederland totstandgekomen federale staatsstructuur omgezet in een unitarische. In de meeste gevallen ging dat zonder veel verzet. In Oost-Indonesië kostte het echter meer moeite om allerlei partijen in het unitarische gareel te krijgen. Meest hardnekkig in het verzet betoonden zich de Ambonse eilanden, waar op 25 april 1950 de Republiek Maluku Selatan (RMS) werd uitgeroepen.

De ontwikkelingen en gebeurtenissen die tot de uitroeping van de RMS hebben geleid worden uitgebreid besproken in Chauvels boek, dat een bijgewerkte versie is van zijn dissertatie uit 1985. Het boek past min of meer in een Australische traditie van de bestudering van de Indonesische revolutie op regionaal niveau. Dit in tegenstelling tot de Nederlandse traditie ten aanzien van dit onderwerp, die zich meestal op het nationale niveau afspeelt. De regionale focus biedt doorgaans meer inzicht in de sociale aspecten van de revolutie dan de nationale, die meer op diplomatieke en militair-strategische zaken is gericht. Helaas zijn veel van deze nuttige Australische regionale studies blijven hangen in het stadium van de ongepubliceerde Ph. D. thesis. Het hier besproken boek is dus een gunstige uitzondering op deze regel. Het is een degelijk werk geworden, gebaseerd op uitgebreid bronnenonderzoek in bibliotheken en archieven en op interviews met diverse nog in leven zijnde betrokkenen.

Qua historiografische traditie mag dit boek dan wel veel gemeen hebben met andere studies,

het object van de studie, de regio Ambon en de Ambonnezen, laat daarentegen een geheel andere ontwikkelingsgang zien. Daar waar andere regio's relatief snel werden opgenomen in de Republiek Indonesia, wilden de Ambonse eilanden zich juist afscheiden van diezelfde Republiek. Om die afwijkende ontwikkeling te verklaren gaat de auteur terug naar het einde van de negentiende eeuw, een periode waarin veel christen-Ambonnezen als militair of ambtenaar bij het koloniaal bestuur werden betrokken. Deze mensen hadden belang bij het voortbestaan van de koloniale orde. De Ambonnezen liepen in het tijdvak 1908-1942 dan ook niet voorop in de strijd om een onafhankelijk Indonesië.

Toch laat Chauvel ons zien dat, met name op Ambon zelf, niet alles bij het oude bleef. De traditionele elite, de dorpschoude, boetten reeds in het begin van de twintigste eeuw aan gezag in. In de periode van 1917 tot 1924 vormden nationalistische voormannen, onder meer onder leiding van Alexander Jacob Patty, voor het eerst een bedreiging voor de macht van de dorpschoude. De relatief kleine groep nationalisten kwam pas echt op de voorgrond toen de Japanners hen in de tweede wereldoorlog op belangrijke posities in het bestuur benoemden. In de periode 1945-1949 domineerden de voorstanders van de Indonesische onafhankelijkheid in belangrijke mate de door de Nederlanders opgezette organen van democratisch bestuur. Hun tegenstanders, meest Ambonnezen met geprivilegieerde posities in het koloniale bestuur, klampten zich vast aan de federale staatsidee als alternatief voor een in hun ogen te veel door islamitische Javanen gedomineerde Republiek Indonesia.

In 1949-1950 kwam de zaak in een stroomversnelling. De snelle opeenvolging van de soevereiniteitsoverdracht en de liquidatie van de federale staatsstructuur schokte veel christen-Ambonnezen wier geprivilegieerde positie tot op dat moment afhankelijk was geweest van steun van de Nederlanders. Een coalitie van enige dorpschoude en naar Ambon teruggekeerde emigre's slaagde er in de verwarring in militairen en politie op de eilanden achter zich te krijgen door in te spelen op de bestaansonzekerheden, waarmee met name de militairen werden bedreigd nu het koloniale leger in staat van liquidatie was gekomen. De RMS was het gevolg. Voordat het jaar om was hadden de leiding en het leger zich echter al terug moeten trekken op Ceram, waar men een guerrilla tegen de Indonesische strijdkrachten zou gaan voeren. Het verhaal van de strijd op Ceram, die nog tot 1963 voortduurde, valt helaas buiten het bestek van Chauvels boek.

Chauvel noemt de RMS-episode een tragedie, niet alleen vanwege de nederlaag, maar ook omdat het de slechtst denkbare weg voor Ambon was om deel te worden van een onafhankelijk Indonesië. De christen-Ambonnezen verloren in een klap hun vooraanstaande positie in het staatsapparaat. In het moderne Indonesië dragen Ambonnezen collectief het stigma van minder goede vaderlanders.

In zijn inleiding (xv) zegt Chauvel primair buiten de met name in Nederland sinds de gijzelingsacties van de jaren zeventig gevoerde discussie over de legitimiteit van de proclamatie van de RMS te willen blijven. Die 'neutraliteit' is in zekere zin een illusie. Door te benadrukken dat de proclamatie het werk was van een tamelijk impulsief handelende minderheid, die de gewapende macht naar zijn hand wist te zetten, schaart de auteur zich feitelijk aan de kant van diegenen die vraagtekens zetten bij die legitimiteit. Het gebruik van het woord *revolt* in de titel van het boek wijst in dezelfde richting.

Een ander punt van kritiek zou kunnen zijn de mededeling in de inleiding (xi) dat de interviews met de Ambonnese betrokkenen het inzicht moeten leveren in de percepties en denkwereld van de belangrijkste acteurs in het drama. Dit inzicht zou dan tevens een kader moeten leveren voor de interpretatie van het Nederlandse koloniale archiefmateriaal. Toegegeven, de Nederlandse bronnen zijn vanuit een bepaald bevooroordeeld perspectief geschreven, maar betekent dit dat

de informatie van de geïnterviewden nu zoveel beter is? De geïnterviewden hebben in de meeste gevallen decennia lang de tijd gehad om hun verhaal aan te passen aan de voor hen vanuit hun situatie voordeligste variant.

Toch valt er verder in het algemeen weinig op dit boek aan te merken. De auteur onderbouwt zijn verhaal met veel feiten en trekt daaruit mijns inziens veelal de juiste conclusies. Het is bovendien een goed verzorgd boek.

G. J. Knaap

P. Schneiders, *Lezen voor iedereen. Geschiedenis van de openbare bibliotheek in Nederland* ('s-Gravenhage: Nederlands Bibliotheek en lektuur centrum, 1990, 248 blz., f49,50, ISBN906252 122 3).

Het boek dat Paul Schneiders het licht heeft doen zien onder de titel *Lezen voor iedereen*, vormt een goed geschreven overzicht van wat er nu bekend is over de geschiedenis van het openbaar bibliotheekwezen. Schneiders kent dat onderwerp door en door, zonder in de val te lopen van de *insider* die zich onvoldoende van zijn onderwerp kan distantiëren. Hij heeft afgezien van voetnoten en de verantwoording beperkt zich dan ook tot een toelichting op de meest voor de hand liggende bronnen. De kans dat er spoedig een geschiedenis verschijnt met een uitgebreid notenapparaat is niet groot. Historici die zich op het bibliotheekterrein willen begeven, zullen het dan ook voorshands met Schneiders' werk moeten stellen. Men mag dat betreuren, maar tegelijk de auteur dankbaar zijn dat hij de onderzoeker een eindweegs op weg helpt. Daarnaast zal *Lezen voor iedereen* een wijder publiek trekken, om te beginnen de grote schare van medewerkers die het moderne bibliotheekwezen in de laatste decennia hebben opgebouwd.

Schneiders heeft zijn boek chronologisch opgezet. Verreweg het grootste deel beslaat de periode van 1890 tot 1940 toen het openbaar bibliotheekwezen zich hecht verankerde in de Nederlandse gemeenschap, zij het nog met uiterst bescheiden middelen en een minimale steun van de zijde van de overheid. Aan dit hoofdstuk gaat een inleiding vooraf waarin de aarzelende groei vanuit de kloosterbibrije naar de stads- en universiteitsbibliotheken en de leesgenootschappen in kort bestek wordt weergegeven. In de tweede helft van het boek komt de bezettingstijd aan de orde en dat deel wordt dan weer gevolgd door een afsluitend hoofdstuk waarin de opzienbarende ontplooiing van het naoorlogse openbaar bibliotheekwezen wordt samengevat. Het relatief geringe aantal bladzijden waarin dit alles gebeurt, zou gemakkelijk hebben kunnen leiden tot een opsomming. Schneiders blijft daar ver van. Hij houdt de grote lijn goed vast, gebruikt details om de gang van het bibliotheekwezen te illustreren en schroomt niet een welomschreven standpunt te kiezen waar dat bij voorbeeld met betrekking tot gedragingen tijdens de bezettingsperiode verhelderend werkt. De auteur neemt ons mee buiten de bibliotheek- en leeszaalgebouwen door de wisselwerking met de maatschappij te laten zien en aandacht te geven aan de publieke opinie voor zover deze in kranten en andere geschriften tot uiting kwam. Het openbare bibliotheekwezen verschijnt op die wijze niet als een introverte club van boekenliefhebbers, maar als een essentieel element in de maatschappelijke ontwikkeling.

In die ontwikkeling kwam de erkenning van de betekenis van de openbare bibliotheek niet vanzelf. Schneiders gaat bij voorbeeld ruimschoots in op subsidiëring: door het rijk, door de gemeenten of maar liever helemaal niet. In 1908 wordt de Centrale vereniging voor openbare leesalen en bibliotheken opgericht die tot in de jaren zeventig het mechanisme vormt waarmee het openbaar bibliotheekwerk zich tussen de verzuiling, de volksbibliotheken en de winkelbibliotheken door doelbewust een weg baant. Het waren vooral H. E. Grève (1878-1957) en P. C. Molhuysen (1870-1944) die de kar van de Centrale vereniging trokken, de eerste tevens